

STARPTAUTISKA TRIBUNĀLA IZVEIDES ASPEKTI KRIEVIJAS–UKRAINAS KARA KONTEKSTĀ¹

ASPECTS OF THE ESTABLISHMENT OF INTERNATIONAL TRIBUNAL IN THE CONTEXT OF RUSSIA-UKRAINE WAR

Alma Vilma Gūtmane, Bc. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes maģistrante

Summary

In response to Russia's invasion of Ukraine, global focus shifts to holding Russian officials accountable for their crimes. With no current means to enforce accountability for the crime of aggression, the creation of a special international tribunal is a potential option. In the context of the Russia-Ukraine war, the author concludes that two options emerge, namely, a regional solution: a leading role of the Council of Europe in the establishment of an *ad hoc* international tribunal based on a multilateral treaty; or a tribunal established with a treaty between the UN and Ukraine, initiated by the UN General Assembly. The hybrid tribunal format is discouraged due to potential constitutional problems.

Atslēgvārdi: starptautiskās krimināltiesības, starptautisko tribunālu leģitimitāte, Krievijas–Ukrainas karš, nesodāmība, agresijas noziegums

Keywords: international criminal law, legitimacy of international tribunals, Russia-Ukraine war, impunity, crime of aggression

Ievads

Jautājums, vai Krievijas amatpersonas tiks sodītas par agresijas aktu un pastrādātajiem noziegumiem Ukrainas teritorijā, ne tikai juristu, bet arī sabiedrības vidū plašu rezonansi izraisa jau līdz ar dienu, kad Krievijas Federācija sāka bruņotu iebrukumu Ukrainā. Šāds jautājums likumsakarīgi saistīts ar pēdējo divu gadsimtu laikā strauji attīstīto starptautisko krimināltiesību nozari. Proti, starptautiskajās publiskajās tiesībās ir izvirzījusies doma, ka atsevišķas noziedzīgas darbības, kas izdarītas tādā mērogā, intensitātē un smagumā, ir nesaraucjami saistītas ar valstu rīcību un atbildību. Savukārt tas aktualizē jautājumu par kriminālatbildību starptautiskajā

¹ Raksta pamatā ir autores bakalaura darbs “Starptautiska tribunāla izveides aspekti Krievijas–Ukrainas kara kontekstā”, kas izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē lektora Mg. iur. Māra Lejnieka vadībā.

kārtībā,² jo attīstītā “nesodāmības kultūra”³ vairs nepieļauj, ka šādus noziegumus apklāj aizmirstības plīvurs.

Tomēr šobrīd starptautiskajās publiskajās tiesībās nav atrodamā institūcija, kura varētu efektīvi īstenot Krievijas amatpersonu saukšanu pie kriminālatbildības pilnā apmērā. Ar Ukrainas 2015. gada 8. septembra deklarāciju Starptautiskajai Krimināltiesai (turpmāk – SKT) ir jurisdikcija pār Ukrainā veiktajiem kara noziegumiem un noziegumiem pret cilvēci,⁴ taču tai joprojām nav jurisdikcijas pār “augstāko starptautisko noziegumu”⁵ – agresijas aktu.⁶

Neskaidrības par iespējām rast konkrētu risinājumu ne tikai karam, bet arī Krievijas nosodišanai, kā arī starptautisko organizāciju, īpaši Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Drošības padomes, nespēja rīkoties satrauc starptautisko sabiedrību. Vai tas būtu galējs pierādījums tam, ka starptautiskās tiesības veido valstu rīcība un kosmopolitiskā “moralitātes” apziņa to izveidē ir izšķīdusi tikai kā abstrakts teorētisks ideāls? Nav šaubu, ka sistēmiskās sekas ir satraucošas: lielvaru prakse ir degradējusi ANO Statūtu drošības normas līdz instrumentālas nozīmes punktam, un starptautiskā kārtība atrodas bīstamā situācijā, ko veicina hronisks militarisms un instrumentāls legalisms.⁷

Tomēr tas neapslāpē centienus rast iespējas nodrošināt taisnīgumu, apliecinot, ka tieši krīzes brīžos ir nepieciešama juridiskā iztēle un radošums.⁸ Tāpēc potenciālais atbildības modelis tiek saistīts ar jaunas institūcijas izveidi,⁹ vienlaikus ņemot vērā vēsturisko pieredzi, kad personu saukšana pie atbildības starptautiskā līmenī visbiežāk tiek īstenota ar starptautiska tribunāla izveidi.¹⁰ Tā kā starptautiskajiem tribunāliem vienmēr aktuāls ir jautājums par to leģitimitāti, arī šajā situācijā ir jārod

² Sk. Bellelli R. The Establishment of the System of International Criminal Justice In: Bellelli R. (ed.). International Criminal Justice. Law and Practice from the Rome Statute to Its Review. England: Ashgate Publishing Company, 2010, p. 6.

³ Jēdziens aizgūts no Engle K. Anti-Impunity and the Turn to Criminal Law in Human Rights. Cornell Law Review, Vol. 100, Iss. 5, July 2015, Article 2.

⁴ Sk. 2015. gada 8. septembra Ukrainas deklarāciju, kas iesniegta saskaņā ar Romas Statūtu 12. panta 3. punktu. Pieejama: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/iccdocs/other/Ukraine_Art_12-3_declaration_08092015.pdf [aplūkots 09.03.2023.]; arī ICC: Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. Pieejams: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> [aplūkots 28.03.2023.].

⁵ International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment of 1 October 1946, p. 25. Pieejams: <https://www.legal-tools.org/doc/45f18e/pdf/> [aplūkots 04.04.2023.].

⁶ Ne Ukraina, ne Krievija nav ratificējusi Starptautiskās Krimināltiesas statūtus. Sk. Romas Starptautiskās Krimināltiesas statūtu dalībvalstu sarakstu. Pieejams: <https://asp.icc-cpi.int/states-parties#:~:text=123%20countries%20are%20States%20Parties,Western%20European%20and%20other%20States>. [aplūkots 09.03.2023.].

⁷ Rajkovic N. M. Dead Right: Welcome to the Rule of Guns and Lawyers. Opinio Juris: March 22, 2022. Pieejams: <http://opiniojuris.org/2022/03/10/dead-right-welcome-to-the-rule-of-guns-and-lawyers/> [aplūkots 22.04.2023.].

⁸ Owiso Owiso. An Aggression Chamber for Ukraine Supported by the Council of Europe. Opinio Juris: March 30, 2022. Pieejams: <https://opiniojuris.org/2022/03/30/an-aggression-chamber-for-ukraine-supported-by-the-council-of-europe/> [aplūkots 28.04.2023.].

⁹ Sk. Statement Calling for the Creation of a Special Tribunal for the Punishment of the Crime of Aggression Against Ukraine. March 4, 2022. Pieejams: <https://www.eurointegration.com.ua/files/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf> [aplūkots 05.05.2023.].

¹⁰ To apliecina Nirnbergas un Tokijas tribunāli, Dienvidslāvijas un Ruandas tribunāli, kā arī plašā hibrīdtribunālu izveide, kas tiks aplūkoti turpmāk.

tieši tāds risinājums, kas ļautu tribunāla izveidi Krievijas–Ukrainas kara kontekstā raksturot kā leģitīmu, un tas – vismaz teorētiskā līmenī – ir šā raksta galvenais uzdevums.

1. Vēsturiskā pieredze: salīdzinājums ar esošo situāciju

Ņemot vērā salīdzinoši plašo starptautisko krimināltiesību pieredzi, autore uzskata, ka ir jāveic salīdzinājums ar vēsturiskajiem tribunālu piemēriem, lai analizētu to izveides kārtības piemērojamību Krievijas–Ukrainas kara kontekstā. Vienlaikus tas palīdz izprast, kā starptautiskā sabiedrība, eksperimentējot ar dažādiem tiesiskiem mehānismiem,¹¹ ir nonākusi pie leģitīma veida vainīgos saukt pie atbildības.

Lai gan daži centieni saukt individuus pie atbildības starptautiskā līmenī bija novērojami jau iepriekš,¹² par “pirmo pieredzi”, lai nodrošinātu to personu sodīšanu, kuras ir atbildīgas par noziegumiem pret cilvēci un kara noziegumiem, uzskata Nirnbergas (1945) un Tokijas (1946) tribunālus, ko izveidoja Otrajā pasaules karā uzvarējušās lielvalstis.¹³ Starptautisku tribunālu izveidi jau kā atzītu un lietderīgu praksi apliecināja deviņdesmito gadu sākumā izveidotie bijušās Dienvidslāvijas un Ruandas kara tribunāli. Nirnbergas un Tokijas kara tribunālus izveidoja ar starptautiskiem līgumiem,¹⁴ bijušās Dienvidslāvijas un Ruandas kara tribunālus – ar ANO Drošības padomes saistošām rezolūcijām, kas tika pieņemtas saskaņā ar ANO Statūtu VII nodaļas noteikumiem.¹⁵

Tomēr tas nenostiprināja starptautisku tribunālu kā vadošo taisnīguma nodrošināšanas mehānismu, ņemot vērā leģitimitātes problēmas, ar kurām saskārās minētie tribunāli. Kritika izskanēja gan par uzvarētāja taisnīguma realizēšanu Nirnbergā¹⁶ un Tokijā,¹⁷ gan par pārlieku lielu Rietumu ietekmi ar mērķi radīt globālu stāstījumu par konfliktu Balkānos Dienvidslāvijas tribunālam.¹⁸ Tā nacionāli, hibrīda, reģionāli un lokāli “atbilžu mēģinājumi” gūst lielāku uzmanību starptautisko krimināltiesību

¹¹ Sk. Considerations for the Setting up of The Special Tribunal for Ukraine on the Crime of Aggression. The Global Accountability Network: Ukraine Task Force, 2022, p. 1. Pieejams: https://www.jurist.org/news/wp-content/uploads/sites/4/2022/07/The_Special_Tribunal_for_Ukraine_on_the_Crime_of_Aggression.pdf [aplūkots 02.03.2023.].

¹² Piemēram, Versaļas miera līgumā, kas tika parakstīts starp Antantes valstīm un Vāciju, un 1920. gada Sevras līgumā, kas regulēja mieru ar Turciju. Sk. Schabas W. A. An Introduction to the International Criminal Court. Fourth Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, pp. 3–4.

¹³ Sk. Bellelli R., 2010, p. 11.

¹⁴ Sk. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, Annex. Signed at London, on 8 August, 1945; Special Proclamation Establishment of an International Military Tribunal for the Far East (19 January 1946). In: Boister N., Cryer R. (eds.). Documents on the Tokyo International Military Tribunal: Carter, Indictment and Judgments. Oxford: Oxford University Press, 2008.

¹⁵ Sk. Resolution 872 (1993) adopted by the Security Council at its 3288th meeting, on 5 October 1993 (S/RES/872(1993)); Resolution 955 (1994) adopted by the Security Council at its 3453rd meeting, on 8 November 1994 (S/RES/955 (1994)).

¹⁶ Sk. Zolo D. Victor's Justice. From Nuremberg to Baghdad. London: Verso, 2009, pp. 27–28.

¹⁷ Sk. Babovic A. The Tokyo Trial, Justice, and the Postwar International Order. Singapore: Palgrave Macmillan, 2019, p. 7.

¹⁸ Sk. Koskenniemi M. Between Impunity and Show Trial, 2002. Max Planck Yearbook of United Nations Law Online, № 6 (1), 1–35; arī: Stahn C. A Critical Introduction to International Criminal Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2019, p. 169.

ierobežotās jurisdikcijas gaismā.¹⁹ Tā sauktie hibrīdtribunāli tiek slavēti kā “solis [nebeidzamā] radošas pielāgošanās procesā”. Ņemot vērā hibrīdtribunāla formu, tie izvairās no pilnībā starptautiskas vai nacionālas formas tribunālu trūkumiem un piedāvā lielāku leģitimitātes, iekšzemes kapacitātes veidošanas un normu izplatīšanas potenciālu, jo to unikālais statuss ir gan starptautisks, gan nacionāls.²⁰ Hibrīdtribunālu piemēri ir Īpašā tiesa Sjerraleonei (izveidota ar līgumu starp ANO un Sjerraleones valdību,²¹ taču vienlaikus saturot dažādus nacionālos elementus²²), Ārkārtas palātas Kambodžas tiesās (izveidotas ar līgumu starp ANO un Kambodžas valdību,²³ bet ieviestas valsts tiesu sistēmā kā atsevišķa struktūra),²⁴ kā arī Īpašais tribunāls Libānai²⁵ un Āfrikas ārkārtas palātas.²⁶

Tomēr šā brīža notikumus ir grūti pielāgot kaut vienam no esošajiem tribunālu piemēriem, nepastāvot identiskiem apstākļiem, kas deva iespēju izveidot tribunālu konkrētajā situācijā. Nirnbergas un Tokijas tribunāliem struktūru un mandātu veidoja militārās sakāves un okupācijas konteksts,²⁷ taču patlaban nav noticis ne Krievijas valdības pilnīgs sabrukums, ne bezierunu kapitulācija un uzvarētājvalsts teritorijas okupācija, kas tālāk ļautu lemt par tribunāla izveidi noziedzniekiem. Dienvidslāvijas un Ruandas tribunāli pēc to izveides ar ANO Drošības padomes rezolūciju ANO Statūtu VII nodaļas kārtībā ir acīmredzami neiespējams variants agresorvalsts veto tiesību dēļ. Ari hibrīdtribunālu piemēros redzams, ka līdz šim visi apskatītie hibrīdtribunāli ir izveidoti uz pašu valstu, kuru teritorijā pastrādātas zvērības un kuru rīcībā atradās vainīgās personas, ierosinājuma vai piekrišanas pamata. Ir skaidrs, ka, Krievijā pie varas esot personām, kas veicina un atbalsta iebrukumu, neatrastos amatpersonas ar stipru vēlmi atzīt šīs darbības par noziedzīgām.²⁸ Līdz ar to Krievijas–Ukrainas kara kontekstā nepieciešams rast jaunu, oriģinālu risinājumu, vienlaikus tomēr paturot prātā vēsturisko tribunālu pieredzi.

¹⁹ Stahn C., 2019, p. 160.

²⁰ Bruch E. M. Hybrid Courts: Examining Hybridity Through a Post-Colonial Lens. 28 Boston University International Law Journal, 2010, 1, 36.

²¹ Līgums starp ANO un Sjerraleones valdību par Īpašās tiesas izveidi Sjerraleonei. Parakstīts Fritaunā 16.01.2002.

²² Schabas W. A. A. An Introduction to the International Criminal Court. 4th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, p. 6.

²³ Resolution “57/228 B Khmer Rouge trials”, adopted by the General Assembly, (A/RES/57/228 B) Annex “Draft Agreement between the United Nations and the Royal Government of Cambodia concerning the Prosecution under Cambodian Law of Crimes Committed during the Period of Democratic Kampuchea”.

²⁴ Sk. Meisenberg S. M., Stegmiller I. Introduction: An Extraordinary Court. Meisenberg S. M., Stegmiller I. (eds.), 2016, p. 3.

²⁵ Lai gan tribunālu sākotnēji iecerēja veidot kā līgumu starp ANO un Libānu, tas tika pieņemts ar ANO Statūtu VII nodaļas kārtībā apstiprināto Rezolūciju Nr. 1757 (2007), pieņemta ANO DP 5685. sanāksmē 2007. gada 30. maijā (S/RES/1757(2007) pēc Libānas premjerministra vēstules, kurā tika izskaidrots, ka ceļš uz līguma ratifikāciju ir nonācis strupceļā, lūdzot ANO Drošības padomes palīdzību, lai “beidzot pienāktu laiks Speciālajam tribunālam Libānai kļūt par realitāti”; sk. Annex to the letter dated 15 May 2007 from the Secretary-General to the President of the Security Council (S/2007/281).

²⁶ Līgums starp Senegālas valdību un Āfrikas Savienību par ārkārtas Āfrikas palātu izveidi Senegālas tiesās. Parakstīts Dakarā 12.08.2012.

²⁷ Stahn C., 2019, p. 164.

²⁸ Ir pieejams diezgan plašs Krievijas amatpersonu skaidrojums par iebrukumu Ukrainā no Krievijas skatpunkta, tomēr vislabāk ideja atspoguļota V. Putina 24.02.2022. uzrunā. Pieejama: https://www.youtube.com/watch?v=1qS6J-WbTD8&ab_channel=MichaelRossiPoliSci [aplūkots 04.05.2023].

2. Hibrīdtribunāla izveides problemātika

Neraugoties uz hibrīdtribunāla izveides neiespējamību praktisku apsvērumu dēļ hibrīda variants ir bieži minēts kā labākais gadījumā, ja rastos iespējas vainīgās personas saukt pie atbildības jau praksē. Proti, Ukraina, noslēdzot līgumu ar kādu organizāciju, varētu īstenot teritoriālo jurisdikciju pār agresijas noziegumu.²⁹ Tomēr hibrīdtribunāla izveide izrādās problemātiska ne tikai praktisku, bet arī juridisku šķēršļu dēļ.

Spēcīgu kritiku pret hibrīdtribunāla izveidi ir izteicis Ukrainas prezidents, norādot, ka 2014. gada hibrīda miers parādīja, pie kā tas noved, tāpēc Ukraina vairs nevēlas piekrist nekādam hibrīda mieram vai hibrīdtribunālam kā tā turpinājumam.³⁰ Turklāt Ukrainas konstitūcijas 125. pants nosaka, ka “ārkārtas un speciālo tiesu izveide nav atļauta”, 124. pants – ka “tiesas funkciju deleģēšana, kā arī šo funkciju piešķiršana citām iestādēm vai amatpersonām nav atļauta”.³¹

Vienlaikus jānorāda, ka šie panti ir iemesls, kādēļ Ukraina nespēja pievienoties SKT. Kad Ukraina parakstīja SKT statūtus 2001. gadā, prezidents iesniedza konstitucionālu sūdzību, apgalvojot, ka Romas Statūti vairākos jautājumos neatbilst Ukrainas konstitūcijai, tostarp 125. pantam un arī 124. pantam.³² Tiesa, protams, norādīja, ka SKT nav uzskatāma par “īpašu” vai “speciālu” tiesu 125. panta izpratnē.³³ Kā to skaidro arī Ukrainas juristi, ar “speciālajām tiesām” saprot atsevišķas iekšzemes tiesu iestādes ar savu sistēmu noteiktu kategoriju lietu izskatīšanai, un “ārkārtas tiesas” tiek uzskatītas par iekšzemes tiesām, kas tiek veidotas, lai izskatītu konkrētu lietu, pamatojoties uz attiecīgās valsts iestādes īpašu aktu. Līdz ar to valda vienprātība, ka 125. pants nosaka aizliegumu izveidot īpašas un ārkārtas tiesas Ukrainas tiesu sistēmā un neierobežo starptautisko tiesu iestāžu darbību.³⁴ Līdz ar to šāds pants nav uzskatāms par šķērslī tikai pilnībā starptautisku tiesu izveidei.

Tomēr attiecībā uz 124. pantu Ukrainas konstitucionālā tiesa secināja, ka SKT tiesām būtu uzskatāms kā papildinājums tiesu sistēmai, kas nav pieļaujams,³⁵ kas

²⁹ Sk., piem., Johnson L. D. United Nations Response Options to Russia's Aggression: Opportunities and Rabbit Holes. Just Security: March 1, 2022. Pieejams: <https://www.justsecurity.org/80395/united-nations-response-options-to-russias-aggression-opportunities-and-rabbit-holes/> [aplūkots 10.05.2023.]; McDougall C. Why Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is the Best Available Option: A Reply to Kevin Jon Heller and Other Critics. *Opinio Juris*: March 15, 2022. Pieejams: <https://opiniojuris.org/2022/03/15/why-creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-the-best-available-option-a-reply-to-kevin-jon-heller-and-other-critics/> [aplūkots 30.04.2023.].

³⁰ President: Ukraine stands against hybrid formats of tribunal for Russian crime of aggression. President of Ukraine: 4 May 2023. Pieejams: <https://www.president.gov.ua/en/news/ukrayina-vistupaye-proti-gibridnih-formativ-tribunalu-shodo-82669> [aplūkots 08.05.2023.].

³¹ Constitution of Ukraine. Adopted at the Fifth Session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996.

³² Opinion of the Constitutional Court on the conformity of the Rome Statute with the Constitution of Ukraine, Case № 1-35/2001, 11 July 2001, paras 1–2.1.

³³ *Ibid.*, para. 2.1.

³⁴ Komarov A., Hathaway O. A. Ukraine's Constitutional Constraints: How to Achieve Accountability for the Crime of Aggression. Just Security: April 5, 2022. Pieejams: <https://www.justsecurity.org/80958/ukraines-constitutional-constraints-how-to-achieve-accountability-for-the-crime-of-aggression/> [aplūkots 03.05.2023.].

³⁵ Opinion of the Constitutional Court on the conformity of the Rome Statute with the Constitution of Ukraine, Case № 1-35/2001, 11 July 2001, para. 2.1.

ir iemesls, kāpēc Ukraina joprojām nav SKT dalībvalsts, “jo tā nebija pārvarējusi šķērslī, ko radīja neveiksmīgais konstitucionālās tiesas 2001. gada atzinums”.³⁶ Tomēr ar Ukrainas konstitūcijas grozījumiem, kas stājās spēkā 2019. gadā, 124. pantam pievienoja noteikumu, ka “Ukraina var atzīt SKT jurisdikciju saskaņā ar Romas Starptautiskās Krimināltiesas statūtos paredzētajiem nosacījumiem”,³⁷ un vienlaikus svītroja 124. panta 3. punktu, kas bija viens no diviem noteikumiem, kurus konstitucionālā tiesa bija minējusi kā šķērslī Romas Statūtu ratifikācijai.³⁸

Līdz ar to šķiet: ja vien jaunā starptautiskā tiesa agresijas noziegumu tiesāšanai netiks raksturota kā “papildinoša”, bet gan kā “palīgtiesa”,³⁹ tad nav konstitucionālu šķēršļu vai nepieciešamības veikt konstitucionālus grozījumus, lai izveidotu starptautisko tiesu.⁴⁰ Tomēr hibrīdtribunāls kā “īpašs” vai “speciāls” tiesas izveide joprojām ir neiespējams variants, ja vien netiek veiktas izmaiņas Ukrainas konstitūcijā. Tādējādi, apsverot tāda hibrīdatribunāla izveidi, kas tiktu integrēts Ukrainas tiesu sistēmā, jāreķinās vispirms ar papildus veicamajiem soļiem (konstitūcijas grozīšana), un tas nebūtu ātrs risinājums, jo konstitūcijas grozīšana nav iespējama līdz ārkārtas stāvokļa un kara beigām.⁴¹

Kopumā ir saprotama Ukrainas juristu nostāja pret hibrīdtribunāla izveidi, ņemot vērā potenciālus draudus šāda tribunāla leģitimitātei tieši Ukrainas konstitūcijas dēļ. Arī autore secina, ka vislabāk būtu rast iespēju tribunālu izveidot kā starptautisku *ad hoc* tribunālu.

3. Starptautiska tribunāla izveides iespējas, reaģējot uz Krievijas iebrukumu Ukrainā

3.1. ANO Ģenerālās asamblejas iesaiste starptautiska *ad hoc* tribunāla izveidē

Neraugoties uz to, ka vēsturiski ANO ietvaros starptautisku *ad hoc* tribunālu izveidojusi ir tikai ANO Drošības padome, tiek izskatīti arī risinājumi, potenciālā starptautiskā tribunāla izveidē iesaistot citas ANO institūcijas. Piemēram, lai gan ANO Ģenerālajai asamblejai nav tiesību pieņemt saistoša rakstura rezolūcijas,⁴²

³⁶ Ukraine: “The Momentum is There for a Tribunal on Aggression” JusticeInfo.Net: April 2, 2022. Pieejams: <https://www.justiceinfo.net/en/90566-ukraine-momentum-tribunal-aggression.html> [aplūkots 28.04.2023.].

³⁷ Constitution of Ukraine. Adopted at the Fifth Session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996.

³⁸ Komarov A., Hathaway O. A., 2022.

³⁹ Ibid. Nedaudz miklainā rindkopā tiesa paskaidroja, ka “atšķirībā no Ukrainas Konstitūcijas 55. panta ceturtajā daļā paredzētajām starptautiskajām tiesu iestādēm, kas pēc savas būtības ir *palīgīdzeklis* cilvēka un pilsoņa tiesību un brīvību aizsardzībai, Starptautiskā Krimināltiesas papildina nacionālās jurisdikcijas sistēmu”.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Коротко А. Почему Киев не поддерживает “гибридный трибунал” для Путина, который продвигает Запад. Украинская Правда, 29 марта 2023. Pieejams: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2023/03/29/7158864/> [aplūkots 27.04.2023.]. Būtu jāgaida līdz ārkārtas stāvokļa beigām, jo Ukrainas konstitūcijas 157. pants nosaka, ka nav iespējams veikt grozījumus konstitūcijā, ja valstī ir ārkārtas stāvoklis.

⁴² Corten O. and Koutroulis V. Tribunal for the crime of aggression against Ukraine – a legal assessment. EU: European Parliament Coordinator, December, 2022.

redzams, ka tās iesaiste ir bijusi lietderīga hibrīdtribunālu izveidē, līdz ar to tribunāla izveide, piedaloties ANO Ģenerālajai asamblejai, ir plaši aktualizēts variants.

ANO Ģenerālās asamblejas iesaisti tribunāla izveidē saista ar tāda tribunāla izveidi, kur ANO Ģenerālā asambleja, līdzīgi kā Kambodžas ārkārtas palātu gadījumā, varētu uzņemties galveno lomu līguma noslēgšanas starp ANO un Ukrainu organizēšanā.⁴³ ANO Ģenerālā asambleja ar rezolūciju aicinātu ģenerālsēkretāru noslēgt līgumu starp Ukrainu un ANO par starptautiska tribunāla izveidi, lai veiktu kriminālvajāšanu par agresijas noziegumu pret Ukrainu.⁴⁴ Tiesības veikt šādu rekomendāciju tiek pamatotas ar vēstures piemēriem, kas, lai gan nav identiski, tomēr ir pierādījuši, ka tribunāla izveidei ar līgumu starp ANO un dalībvalsti nav jābūt apstiprinātai ar ANO Drošības padomes rezolūciju Statūtu VII nodaļas kārtībā, kā tas bija Sjerraleones tiesas izveides gadījumā, kur tribunāls tāpat tika pareizi raksturots kā “starptautisks” un tādējādi bija tiesīgs arī atcelt personas imunitāti.⁴⁵

Tomēr ir izskanējušas arī bažas, ka ne tik daudz ANO dalībvalstu ir gatavas balsot par lēmumu, kas konkrēti Krievijas prezidentu nosodītu, pretstatā plašajam principiālam nosodījumam. Kā redzams, runa ir par šāda nosodījuma praktiskajām sekām, piemēram, kara reparāciju izmaksāšanu, jo balsu “par” nav tik daudz – 94 balsis. Pieredze rāda, ka ANO starptautiskās tiesas izveide ģenerālsēkretāra pakļautībā nozīmētu ilgstošas sarunas.⁴⁶ Tomēr, neraugoties uz šādiem vairāk politiska vai praktiska rakstura faktoriem, šāda tribunāla izveides versija būtu pietiekami lēģitīma.

3.2. Eiropas Padomes iesaiste starptautiska *ad hoc* tribunāla izveidē

Meklējot tiesiskus instrumentus, kā īstenot vainīgo personu saukšanu pie atbildības, redzams, ka starptautiska *ad hoc* tribunāla izveidē labprāt iesaistītos reģionālās organizācijas. Viena no tām ir Eiropas Padome.

Neraugoties uz to, ka 2022. gada 15. martā Krievija atsauca savu dalību Eiropas Padomē un kopš 2022. gada 16. septembra tai vairs nav saistoša Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (turpmāk – ECK),⁴⁷ Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja jau 2022. gada 28. aprīlī mudināja dalībvalstis “izskatīt veidus un līdzekļus, kā Eiropas Padome kopumā varētu aktīvi piedalīties šāda tribunāla izveidē un darbībā”.⁴⁸ Eiropas Padomes Parlamentārā asambleja arī ir aprakstījusi skaidrāk,

⁴³ Sk., piem., Hathaway O. A., Mills M. and Zimmerman H. The Legal Authority to Create a Special Tribunal to Try the Crime of Aggression Upon the Request of the UN General Assembly. Just Security: May 5, 2023. Pieejams: <https://www.justsecurity.org/86450/the-legal-authority-to-create-a-special-tribunal-to-try-the-crime-of-aggression-upon-the-request-of-the-un-general-assembly/> [aplūkots 10.05.2023.].

⁴⁴ Accountability for human rights violations as a result of the aggression of the Russian Federation against Ukraine: role of the international community, including the Council of Europe. Council of Europe: Information Documents SG/Inf(2023)7, 31 January, 2023, p. 13.

⁴⁵ Sk. Hathaway O. A., Mills M. and Zimmerman H. 2023.

⁴⁶ Sk. Duclos M. A Special Tribunal for the Russian Crime of Aggression in Ukraine. January 31, 2023. Pieejams: <https://www.institutmontaigne.org/en/expressions/special-tribunal-russian-crime-aggression-ukraine> [aplūkots 01.05.2023.].

⁴⁷ Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. Council of Europe Newsroom, 16 September, 2022. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights> [aplūkots 08.05.2023.].

⁴⁸ Council of Europe Parliamentary Assembly recommendation 2231 (2022). Assembly debate on 28 April 2022 (15th sitting).

kā tā iztēlojas šādu tribunālu gan attiecībā uz tā mandātu, gan agresijas nozieguma definīcijas piemērošanu, tiesībām izdot starptautiskus aresta orderus un atcelt valsts amatpersonu imunitāti, īpaši uzsverot, ka to izveidotu līdzīgi domājošu valstu grupa daudzpusēja līguma veidā, ko apstiprinātu ANO Ģenerālā asambleja un ko atbalstītu Eiropas Padome, Eiropas Savienība un citas starptautiskās organizācijas.⁴⁹

Vispirms jāapskata, vai Eiropas Padome, ievērojot netiešo pilnvaru doktrīnu,⁵⁰ vispār ir tiesīga izveidot tribunālu. No Eiropas Padomes statūtiem redzams, ka Eiropas Padomes mērķis nav saukt pie kriminālatbildības personas,⁵¹ jo organizācija darbojas starptautisko cilvēktiesību,⁵² nevis miera un drošības, kas ietver krimināltiesības, jomā. Tomēr praksē starptautiskās cilvēktiesības tiek piemērotas ļoti plaši.⁵³ Ņemot vērā, ka agresijas nozieguma rezultātā notiek plaši un sistemātiski cilvēktiesību pārkāpumi, organizācijas, kuras mērķis ir aizsargāt cilvēktiesības, netiešās pilnvaras var aptvert jautājumus, kas saistīti ar šos pārkāpumus izraisošiem faktoriem. Šajā gadījumā tāds faktors ir Krievijas veiktā agresija Ukrainas teritorijā. Arī Antonio Kasēze (*Antonio Cassese*) saistībā ar to, ka starptautiskās krimināltiesības nereti kļūst par starptautiskās cilvēktiesību sistēmas instrumentu, ir norādījis, ka tādējādi var trāpīt “pašā problēmas kodolā, kas nav valsts”. Proti, cilvēktiesību pārkāpuma gadījumā valsts saukšana pie atbildības ir tas, ko var veikt Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT), savukārt personas, kas veikušas noziegumus, paliek nesodītas.⁵⁴ Līdz ar to, ja starptautiskajai sabiedrībai nav efektīvas reakcijas pret masveida cilvēktiesību pārkāpumiem, kāpēc gan neizmantojot kriminālvajāšanu kā līdzekli?⁵⁵ Arī Eiropas Padome uzsver cilvēktiesību pārkāpumus, kā arī agresijas kara propagandu Krievijā,⁵⁶ kas rada draudus Eiropas Padomes dalībvalstu aizsargātajām vērtībām.

Vienlaikus autore uzsver, ka starptautisko organizāciju tiesības progresīvi interpretēt savu dibināšanas instrumentu ierobežo tikai trīs pamati. Pirmkārt, aizliegums pārkāpt *jus cogens* normas; otrkārt, iziet ārpus organizācijas jēgas un mērķa robežām; treškārt, prasība ņemt vērā citu organizāciju funkcijas šajā jomā.⁵⁷ Ņemot vērā Eiropas Padomes mērķu aizstāvību, kā arī to, ka nav citas organizācijas, kas efektīvi īsteno tribunāla izveidi, autore secina, ka Eiropas Padomei kā reģionālai organizācijai cilvēktiesību un aizsardzības jomā varētu būt legītimis pamats izveidot starptautisku tribunālu.

⁴⁹ Council of Europe Parliamentary Assembly resolution Assembly debate on 28 April 2022 (15th sitting), para. 11.6.

⁵⁰ Sk. ANO ST 11.04.1949. spriedumu lietā “Reparation for injuries suffered in the service of the United Nations”, Advisory Opinion: I.C. J. Reports, 1949, p. 180.

⁵¹ Eiropas Padomes statūti, parakstīti Londonā 1949. gada 5. maijā. Latvijas Vēstnesis, Nr. 23, 14.02.1995.

⁵² Sk. Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. Otrais papildinātais izdevums. Ziemeles I. zin. red. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2021, 31. lpp.

⁵³ Sk. Paparinskis M. Starptautisko krimināltiesību jēdziens un avoti. Starptautiskie noziegumi. Jurista Vārds, Nr. 31 (289).

⁵⁴ Labs piemērs ir ECT 28.04.2023. spriedums lietā “Georgia v. Russia” (iesnieguma Nr. 38263/08).

⁵⁵ Sk. Stuart H. V., Simons M. The Judge: Interview with Antonio Cassese. In: Stuart H. V., Simons M., 2009, pp. 60–61.

⁵⁶ Council of Europe Parliamentary Assembly resolution 2436 (2022). Assembly debate on 28 April 2022 (15th sitting), paras 1–4.

⁵⁷ Limits to Evolutive Interpretation of the Constituent Instruments of the Organizations within the United Nations System by their Internal Organs. Institut de Droit International – Justitia et Pace, 7 RES EN, 7th Commission, 4 September, 2021.

Daudz diskutablāks jautājums ir tas, vai, ņemot vērā Krievijas izstāšanos no Eiropas Padomes,⁵⁸ Eiropas Padome būtu tiesīga izveidot tribunālu, lai tiesātu amatpersonas no valsts, kas potenciālā tribunāla izveides brīdī vairs nav šīs organizācijas dalībvalsts. Tāpēc arī ir izskaidrojama vēlme šo tribunālu izveidot ar valstu grupas daudzpusēju līgumu, ko apstiprinātu ANO Ģenerālā asambleja, Eiropas Savienība un, iespējams, citas starptautiskas organizācijas, tomēr tieši “Eiropas Padome uzņemtos aktīvu vadošo lomu *ad hoc* starptautiska tribunāla izveidē”,⁵⁹ tādējādi cerot uz starptautiskās sabiedrības plaša atbalsta pamatu padarīt tribunāla izveidi par leģitīmu. Te arī ir saprotams autoru salīdzinājums ar Nirnbergas tribunāla izveidi, proti, ar daudzpusēju līgumu. Tomēr, pēc autores domām, nepastāvot identiskiem apstākļiem kā Nirnbergā, kur valstis faktiski darbojās Vācijas valdības vietā, šajā gadījumā leģitimitāte ir apšaubāma, jo īpaši, ja atminamies arī Vīnes konvencijas par līgumtiesībām 34. pantā ietverto paražu normu, proti, līgums nevar radīt saistības un pienākumus attiecībā uz trešo valsti, kas nav līguma dalībiece.⁶⁰ Tāpēc ne velti norādīts, ka tieši ANO Ģenerālās asamblejas atbalsts līguma izveidē būtu ļoti svarīgs.⁶¹ Tribunāla leģitimitātes pamatam labi var kalpot starptautisko tribunālu iecienītie argumenti par morāli, nesodāmības nepieļaujamību un vispārējo taisnīguma apziņu.⁶²

Ņemot vērā iepriekšējo tribunālu praksi, autore uzskata, ka, paužot plašam valstu lokam nosodījumu un vadoties no starptautisko krimināltiesību attīstības pēdējo divu gadsimtu laikā, šāds valstu autorizēts starptautisks tribunāls, kaut arī bez agresorvalsts piekrišanas, būtu tiesīgs saukt pie atbildības šīs valsts amatpersonas par pastrādāto “augstāko starptautisko noziegumu”.

Nobeigumā jānorāda, ka reāla iespēja saukt Putinu un citas Krievijas amatpersonas pie atbildības, protams, būs iespējama tikai nākotnes perspektīvā. Vienlaikus nav garantēts, ka tribunālu leģitimitāte būs neapšaubāma, piemēram, autoru vidū izskanot bažām, vai tiešām šādiem starptautiskajiem tribunāliem ietu secen imunitātes problēma, paturot prātā *Arrest Warrant* lietā⁶³ neprecizētos iemeslus šādas imunitātes

⁵⁸ Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. Council of Europe Newsroom, 16 September, 2022. Pieejams: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights> [aplūkots 08.05.2023.].

⁵⁹ Council of Europe Parliamentary Assembly recommendation 2245 (2023) Assembly debate on 26 January 2023 (7th sitting), para. 8.3.1.

⁶⁰ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. Parakstīta Vīnē 1969. gada 23. maijā. Latvijas Vēstnesis, Nr. 52, 03.04.2003.

⁶¹ Council of Europe Parliamentary Assembly resolution 2482 (2023), Assembly debate on 26 January 2023 (7th sitting), para. 6.

⁶² Piemēram, lielu daļu Nirnbergas tiesas argumentāciju, ņemot vērā, ka agresijas noziegums tajā laikā vēl nebija atzīts par paražu normu, veido tieši atsaukšanās uz taisnības principiem un “agresīva kara aizliegumu, ko pieprasa pasaules sirdsapziņa”, jau konkretizējot saturiski neskaidro “starptautiskās morāles pārkāpuma” jēdzienu, kas pirms pāris desmitgadēm tika iekļauts Versaļas miera līgumā. Sk. International Military Tribunal (Nuremberg) Judgment of 1 October 1946, pp. 52, 53, 55, 25; sk. arī 1919. gada 28. jūnijā Versaļā parakstītā Versaļas miera līguma 227.–230. pantu par sodiem: “227. pants. Sabiedrotās un saistītās lielvalstis publiski apsūdz Vilhelmu II Hohencollernu, bijušo Vācijas imperatoru, par augstāko noziegumu pret starptautisko morāli un līgumu svētumu. [...]”

⁶³ Sk. *Arrest Warrant of 1 April, 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)*, Judgment, I.C.J. Reports 2002, para. 61.

atcelšanai “starptautisku tiesu” priekšā.⁶⁴ Taču tikmēr starptautiskā sabiedrība turpina attīstīt starptautisko krimināltiesību pamatdomu, proti, tradicionālajā vidē krimināltiesībās valsts tiek uzskatīta par likumības sargātāju, taču starptautiskajā arēnā valsts pārstāvji paši bieži kļūst par noziedzniekiem, jo šajā kontekstā tiesiskums ir saistīts ar plašāku darba kārtību, proti, “cīņu pret nesodāmību”.⁶⁵ Cīņa pret nesodāmību Krievijas–Ukrainas kara kontekstā uzskatāmi izpaužas arī meklējumos pēc leģitīma veida, kā saukt vainīgos pie atbildības. Šādi centieni jau dod spēcīgu signālu valstīm un to vadītājiem, ka, ja arī šobrīd starptautiskajai sabiedrībai šķietami trūkst iespēju nosodījumu par agresijas karu efektīvi īstenot praksē, tas vairs nav tik pārliecinoši nākotnes perspektīvā.

Kopsavilkums

1. Tribunālu izveidē vienmēr būs aktuāls jautājums par to leģitimitāti, kas ir saistīts ar starptautisko tiesību raksturu kopumā, pastāvot valstu un organizāciju horizontālām attiecībām. Līdz ar to starptautiskajā arēnā mēģinājumi nodrošināt tiesas izveidi indivīdu saukšanai pie kriminālatbildības saskaras ar problēmjautājumu par institūcijas neatkarību un tās iespējām nodrošināt taisnīgu lietas izskatīšanu un rezultātu.
2. Lai gan šobrīd Krievijas–Ukrainas kara kontekstā starptautiskā līmenī nav atrodams gatavs mehānisms vainīgo saukšanai pie kriminālatbildības arī praktisku apsvērumu dēļ, juridiskā līmenī ir jārod leģitīma iespēja izveidot tribunālu vainīgo saukšanai pie atbildības par veikto agresiju, attīstot starptautisko krimināltiesību pamatā esošo “nesodāmības kultūru”.
3. Ņemot vērā hibrīdtribunālu pieredzi, kuri ir pierādījuši, ka ANO Ģenerālajai asamblejai ir leģitīmas tiesības iniciēt un noslēgt līgumu ar valstīm par tribunāla izveidi, Krievijas saukšana pie atbildības juridiski ir iespējama ar ANO Ģenerālās asamblejas iniciēta līguma starp ANO un Ukrainu noslēgšanu. Tādējādi ar līgumu tiktu izveidots starptautisks *ad hoc* tribunāls. Tomēr šāda līguma izveide būs atkarīga no ANO Ģenerālās asamblejas balsojuma rezultāta.
4. Tribunālu ir iespējams veidot arī kā *ad hoc* starptautisku tribunālu, reģionālai organizācijai – Eiropas Padomei – uzņemoties vadošo lomu. Tribunāla leģitīmo pamatu veidotu starptautisko organizāciju dibināšanas instrumentu progresīvās interpretācijas teorija un valstu vienošanās rezultātā slēgts daudzpusējs līgums, kas, sekojot Nirnbergas paraugam, paustu plašu starptautiskās sabiedrības nosodījumu par Krievijas veikto agresiju. Tas rastu pilnvērtīgu balansu starp taisnīguma noliegšanu instrumentāla legālisma aizsegā un vienlaikus nepieciešamību tribunāla pamatu nebalstīt tikai kosmopolitiskā autoritātes modelī.
5. Kaut gan hibrīdtribunāla izveide ir plaši apspriesta kā potenciāls variants Krievijas–Ukrainas kara kontekstā, šāds tribunāls nevarētu tikt balstīts Ukrainas

⁶⁴ Heller K. J. Creating a Special Tribunal for Aggression Against Ukraine is a Bad Idea. *Opinio Juris*: March 7, 2022. Pieejams: <https://opiniojuris.org/2022/03/07/creating-a-special-tribunal-for-aggression-against-ukraine-is-a-bad-idea/> [aplūkots 27.02.2023.].

⁶⁵ Stahn C., 2019, p. 2.

tiesu sistēmā konstitucionālu problēmu dēļ, Ukrainas konstitūcijai liedzot izveidot speciālas un ārkārtas tiesas, kas būtu nostiprinātas nacionālajā tiesu sistēmā. Jāņem vērā arī pašas Ukrainas paustā nostāja par vēlmi pēc starptautiska tribunāla. Līdz ar to risinājums par tribunāla izveidi balansē uz robežas nepārkāpt Ukrainas konstitūciju, kas savukārt liktu apšaubīt izveidotā tribunāla legitimitāti.

6. Ņemot vērā valstu suverenitātes principu, Krievijas amatpersonu saukšana pie atbildības praktiskā veidā patlaban ir ierobežota, līdz ar to tribunāla darbības efektivitāte, veicot kriminālvajāšanu, iztiesāšanu un nolēmumu izpildi, būs vērtējama tikai nākotnes notikumu perspektīvā.